

УДК 82.0

*Інна Барчишина, аспірант
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

ЕВФОНІЧНИЙ ПРИНЦИП ОРГАНІЗАЦІЇ ЕПІТЕТНОЇ СТРУКТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ М. ВОЛОШИНА І В. СВДІЗІНСЬКОГО)

Стаття присвячена аналізу евфонічних прийомів організації епітетної структури в поетичному творі. На матеріалі поезій М. Волошина і В. Свідзінського здійснено класифікацію і детальний розгляд фоніко-архітектонічних варіантів епітетних структур; простежено функціональні можливості евфонічних прийомів та їхню роль в емпатизації поетичного мовлення.

Ключові слова: евфонія, евфонічна епітетна структура, алітерація, асонанс, еквіфонія, метафонія, емпатичність, М. Волошин, В. Свідзінський.

Статья посвящена анализу эвфонических приемов организации эпитетной структуры в поэтическом произведении. На материале поэтических произведений М. Волошина и В. Свидзинского осуществлена классификация и детальное рассмотрение фонико-архитектонических вариантов эпитетных структур; отслеживаются функциональные возможности эвфонических приемов и их роль в эмпатизации поэтической речи.

Ключевые слова: эвфония, эвфоничная эпитетная структура, аллитерация, ассонанс, эквифония, метафония, эмпатичность, М. Волошин, В. Свидзинский.

The article deals with the analysis of the euphonic methods of organization of the epithet structure in the poem. The classification and the detailed investigation of the phonic-architectural variants of the epithet structures is made; the functional possibilities of the euphonic methods and its role in emphatization of the poetic speech are traced in the poetry of M. Voloshin and M. Svidzinsky.

Key words: euphony, euphonic epithet structure, alliteration, assonance, equphony, metaphony, ephatic meaning, M. Voloshin and M. Svidzinsky.

Провідну роль в емпатизації епітетної структури поетичного мовлення відіграють мелодійно-фонічні засоби. "Роль звукової форми мовлення є вирішальною в процесі формування мови загалом..." [9, 201]. У поетичному мовленні питома вага звукових чинників значно збільшується. "Відокремившись від мелодії в самостійне мистецтво слова, поезія зберегла ряд ознак музичальності. Звуки віршованого мовлення наділені емоційним змістом" [15, 84]. Функціональність звукових засобів у поезії відзначає В. Жирмунський: "Звуки мови не байдужі для поета. Це не пусті місця в художньому творі, не хаотичні шуми, що супроводжують плин поетичних образів, а суттєві засоби художньої виразності" [6, 28]. Такими засобами увиразнення стають прийоми евфонії при організації епітетної структури.

Дослідники в галузі епітетології неодноразово звертали увагу на взаємозв'язки епітета з інтонаційно-мелодійною канвою тексту, а також на його особливості, пов'язані зі звуковими характеристиками. О. Грабовецька [5, 96], М. Іванова [7, 14], Ю. Ковальов [8, 68—76], Т. Онопрієнко [10], А. Павшук [11, 71], Л. Турсунова [14, 15] та ін. відзначають функціональність звукової оболонки епітета як дієвого засобу вираження семантичних відтінків ознаки.

Серед сучасних дослідників епітета значну увагу фонічним засобам організації епітетних структур приділяє О. Волковинський і обґрунтовує поняття "евфонічний епітет як загальне об'єднання звукосимволічного, алітераційного й асонансового епітетів" [2, 81]. Особливу увагу зосереджено на алітераційних епітетах та їхніх виражальних можливостях. О. Волковинський доводить провідну роль звучності епітетних структур у створенні емоційного фону і виявленні мотивних доміант поетичного твору [2, 81—88].

Наразі серед проблем дослідження фонічних особливостей епітетної структури актуальними залишаються аналіз епітетної структури в цілісності означуваного й означального поняття, детальний розгляд варіантів звукових повторів та їхніх функціональних можливостей.

Прийоми фонічного оздоблення епітетної структури удосконалювались і ставали більш поширеними з розвитком літературного процесу. Особливо фонічна організація епітетної структури інтенсифікується в період романтизму: "Романтики значно ширше, ніж поети класицизму, використовують звукові повтори для посилення зв'язку епітета-прикметника з означуваним словом і однорідних епітетів між собою" [13, 123]. Прикметно, що уже в романтизмі фіксуються звукові скріпи між означальними, що належать до епітетного ланцюжка. У період модернізму посилюються тенденції до пошуку нових форм і засобів вираження змісту. "Кардинальні зміни відбулися в царині західноєвропейського та східнослов'янського віршування на межі ХІХ—ХХ ст. Серед інших якісних трансформацій особливою активністю вирізнялися процеси, що торкалися еволюції фонічної організації поетичного мовлення" [2, 167]. Саме тому досить доцільним видається розгляд фонічних прийомів організації епітетних структур у ліриці М. Волошина і В. Свідзінського як представників модерністичного письменства.

Евфонічні епітетні структури, тобто такі, в яких означувана й означальна частини об'єднані звуковими скріпами, посідають значне місце в творчості М. Волошина (77 % від загальної кількості епітетних структур) і В. Свідзінського (67 %). Відповідно до тих фонічних прийомів, які домінують у звуковій організації епітетної структури, в поетичних творах М. Волошина і В. Свідзінського умовно можна виділити наступні групи епітетних структур: асонансні епітетні структури; алітераційні епітетні структури; еквіфонічні епітетні структури; метафонічні епітетні структури.

Асонансні епітетні структури ґрунтуються на об'єднанні означуваної й означальної частин повтором наголошеного звука. Асонанс "сприяє більш чіткому виявленню ритму, посиленню смислових зв'язків слів, підкресленню окремих елементів тексту" [13, 117]. Як виключно асонансні можна визнати епітетні структури М. Волошина "Алом пожАре" [3, т. 1, 19], "чУткое Ухо" [3, т. 2, 249] та ін.; епітетні структури В. Свідзінського "печАльный брАте" [12, 65], "ЗозУлі сУм" [12, 40] та ін. В окремих епітетних структурах асонанс поєднується з іншими фонічними прийомами (алітерацією, еквіфонією), що сприяє посиленню емоційності епітетної структури.

Алітераційні епітетні структури в поетичній творчості російського й українського поетів утворюють найбільшу групу серед евфонічних епітетних структур. О. Волковинський серед ознак алітераційної епітетної структури відзначає підвищену архітектонічну впорядкованість, зумовлену "звуковим доборою, в якому збігаються приголосні звуки в означенні й в означуваному". [2, 79]. Алітераційні повтори в поетичному тексті відзначаються помітним експресивним потенціалом і, в залежності від особливостей розташування, функціонують у різноманітних архітектонічних варіантах.

За кількістю звуків, що алітерують в епітетній структурі виділяємо однозвукову і багатозвукову алітерацію. **Однозвукова** алітерація заснована на повторі одного й того ж приголосного в частинах епітетної структури, наприклад "жидКое стеКло" [3, т. 1, 25] (К—К), "БаБки сріБної" [12, 19] (Б—Б—Б). **Багатозвукова** алітерація передбачає повтор різних приголосних у частинах однієї епітетної структури: "оСТРою гРуСТью" [3, т. 1, 27] (СТР—РСТ), "золотоМу п'яНкоМу ТуМаНі" [12, 92] (ТМНМ—ТМН).

За характером повторюваних приголосних виокремлюємо алітерацію монофонічну і поліфонічну. **Монофонічна** алітерація ґрунтується на повторенні одного й того ж звука однієї якості: "мыСли Сонной" [3, т. 1, 13] (С—С), "розмаїТим цвіТом" [12, 9] (Т—Т). **Поліфонічна** алітерація передбачає повторення різних звуків наближеної якості, наприклад, "толПою ороБелой" [3, т. 1, 32] (П—Б), "смараГдовій Хвилі" [12, 45] (Г—Х).

За кількістю звукових рядів, що алітерують в епітетній структурі, виокремлюємо алітерацію одного ряду — **однорядну**, й алітерацію декількох рядів — **багаторядну**. До прикладу, однорядну алітерацію спостерігаємо в епітетних структурах "Небо зНойНо и бездоННо" [3, т. 1, 21], "Радість твоРчости і мРій" [12, 101]. В кожній епітетній структурі звуки, що алітерують, вибудовуються в один ряд: Н—Н—Н—Н—Н, Р—Р—Р. А ось в епітетних структурах "сеВеРо-ВосТочным ВеТром" [3, т. 1, 340], "НіЖности ЖурНої" [12, 76] алітерація об'єднує декілька рядів повторюваних звуків: В—В—В, Р—Р, Т—Т і Н—Н—Н, Ж—Ж. Характер взаємозв'язків усіх різновидів алітерації в епітетних структурах М. Волошина і В. Свідзінського відображено в схемі:

Окрім характеру і кількості звуків, що алітерують, особливості алітерації залежать також від розміщення звуків у епітетній структурі. В алітераційних епітетних структурах серед варіантів розташування звуків доцільно виокремити наступні різновиди: звуковий паралелізм: "*дыМНый каМеНь*" [3, т. 1, 28] (*МН—МН*), "*нЛеСкаТий ЛуСТ*" [12, 278] (*ЛСТ—ЛСТ*); звуковий хіазм: "*ГоРьким беРеГам*" [3, т. 1, 156] (*ГР—РГ*), "*СПівним ПлюСкотом*" [12, 19] (*СП—ПС*); змішана алітерація: "*СМуЗЛой СуЛаМифью*" [3, т. 2, 432] (*СМЛ—СЛМ*), "*НіЖНости ЖурНої*" [12, 76] (*НЖН — ЖН*); звукова анафора: "*Певучий Пламень*" [3, т. 1, 167] (*П—П*), "*Старому Сумному Саду*" [12, 61] (*СС—С*); звукове кільце: "*Рдяний вечеР*" [3, т. 1, 92] (*Р—Р*), "*Тихий шелест*" [12, 54] (*Т—Т*); звукове зіткнення: "*голоС Стихий*" [3, т. 2, 65] (*С—С*), "*глибиН Незвіданих*" [12, 20] (*Н—Н*).

Варто відзначити, що виокремлені різновиди алітерації в епітетних структурах здебільшого взаємодіють між собою, анафора поєднується з паралелізмом ("*Рдяные РаНы*" [3, т. 1, 98], "*СмуТно СТелеться*" [12, 86]), кільце з хіазмом ("*СеРый паРус*" [3, т. 1, 97], "*СрібЛястий коЛоС*" [12, 9]), хіазм із зіткненням ("*МиР РазуМный*" [3, т. 2, 7], "*Голуб БезГнівний*" [12, 221]) та ін. Посилення фонічних зв'язків сприяє емпатизації епітетної структури, додає їй експресії та привертає увагу реципієнта до якісних характеристик поняття.

Ще однією важливою функцією алітерації в епітетній структурі є функція звукового акомпанементу, сутність якої Б. Гончаров визначає так: "Звукопис у функції звукового акомпанементу, своєрідного фонічного супроводу виступає тоді, коли поет, який прагне передати будь-яке явище природи (не обов'язково звучання), насичує рядки певними звуками" [4, 124]. Алітерація у функції звукового акомпанементу здатна здійснювати сугестивний вплив на реципієнта й викликати у його свідомості асоціативні образи. Так звукопис в епітетних структурах М. Волошина "*Широко Шелестит*" [3, т. 1, 92], "*Шум Шагов*" [3, т. 1, 49] і В. Свідзінського "*Шелести Шовкові*" [12, 46], "*Шуми Шовкові*" [12, 76] викликає звукові асоціації шуму, шелестіння. Алітерація на С в епітетній структурі "*СвиСт Серпа*" [3, т. 1, 151] імітує звук, що виникає при жатті серпом. Звукопис, заснований на поєднанні сонорних М та Р, в епітетній структурі "*шеМРіт Морської Ріні*" [12, 118] асоціативно передає звук морського прибою.

Окрім здатності посилювати асоціативне відчуття звуку, алітерація сприяє виникненню в уяві тих чи інших образів, ознаки яких перебувають в імпліцитній взаємодії з якостями звуків. Засобом створення звукообразу стає поліфонічна алітерація в епітетній структурі М. Волошина "*Собора СлиЗистые Стены*" [3, т. 1, 52]. Повтор звуку С, який у двох випадках пом'якшується через позиційне розміщення поряд з м'якими звуками Л' та Т', і м'якого З' посилює семантику ознаки "*слизистые*", породжує образ чогось слизького й вологого. А ось в епітетній структурі М. Волошина "*иСсохший Ствол*" [3, т. 1, 93] і В. Свідзінського "*Сухий лиСток*" [12, 31] повтор твердого С викликає протилежне відчуття — чогось сухого, жорсткого. В епітетній структурі М. Волошина "*бЛедный Луч, распЛесканный воЛной*" [3, т. 1, 91] сонорний щільний звук Л асоціативно створює образ світлого й вологого променя; в епітетній структурі В. Свідзінського "*томЛивий ... поЛон*" [12, 18] повторення цього звука викликає відчуття приємної втоми й затишку, сприяє одивненню образу.

Підвищеною емпатичністю вирізняються епітетні структури, фонічна організація яких передбачає повтори звукосполук, які вміщують як приголосні, так і голосні звуки. Сюди належать еквіфонічні і метафонічні епітетні структури.

В основі організації **еквіфонічних епітетних структур** — "явище субстанційного співпадіння — схожості чи тотожності звукових сполук ... базовий тип загальномовної звукової асоціативності, що відповідає ехоподібному, інерційному звуковому повтору" [1]. В епітетній структурі

"окаМЕнелые МЕчты" [3, т. 1, 56] еквіфонія посилює асоціативні зв'язки, сприяє одивненню художнього образу, увиразнює ознаку статичності, відсутності динаміки. Випадок подвійної еквіфонії фіксуємо в епітетній структурі "БезгЛАСны ЛАВРОВые РОщи" [3, т. 1, 110]. Звукова виразність епітетної структури суперечить семантиці ознаки "безгласны". Еквіфонія допомагає виявити імпліцитну якість дельфійської долини, в якій навіть тиша звучить й "ехо множит каждый звук".

Засобом створення звукообразу стає еквіфонія в епітетній структурі В. Свідзінського "ЖУРкіт світло-безЖУРний" [12, 72]. Повторення звукосполук імітує журкотіння води й викликає в уяві образ струмка. Фонічна організація епітетних структур "суРЕМ тРЕМких" [12, 77], "ГАєм поГАСлим" [12, 166], "ЧАДну пеЧАль" [12, 193] сприяє смисловій єдності компонентів епітетної структури й акцентує увагу на високій асоціативності ознаки.

Посилення експресивності еквіфонії відбувається при взаємодії цього фонічного прийому з іншими фоніко-архітектонічними засобами (звуковою анафорою, кільцем, зіткненням, римою). Еквіфонія анафоричного характеру сприяє емпатизації епітетних структур М. Волошина "СВЕте СВЕч" [3, т. 1, 49], "ЗВЕздные ЗВЕНья" [3, т. 1, 70]. В останній епітетній структурі звуковий повтор символізує впорядковане розміщення ланок у ланцюжку. В епітетних структурах В. Свідзінського "ТЕМНО ТЕМНіе" [12, 173], "ДАЛЕкії ДАЛіні" [12, 297] звукові повтори посилюють тавтологічний характер ознаки, що робить її більш виразною. Еквіфонія, організована за принципом звукового кільця, в епітетній структурі М. Волошина "ВЕчном кружеВЕ" [3, т. 1, 39] актуалізує в поетичному творі мотив повторюваності часу. Настрій замкненості, занурення у власний внутрішній світ підкреслює еквіфонія-кільце в епітетній структурі В. Свідзінського "НОсится самітНО" [12, 84]. Емпатизації ознаки сприяє еквіфонія-зіткнення в епітетних структурах М. Волошина "печАЛЬ АЛЛей" [3, т. 1, 192] і В. Свідзінського "ЗабуТА ТАчка" [12, 190]. Розміщення повторюваних звукосполук наприкінці слів створює в епітетній структурі фонічний ефект еха: "завес лінЯЛО-АЛЫх" [3, т. 1, 27], "золОТОЮ яснОТОЮ" [12, 84]. Особливо виразністю відзначаються еквіфонічні епітетні структури, в яких прийом еквіфонії поєднується із римою, наприклад:

Уж давно закат устАЛЫЙ,
Грустный, АЛЫЙ ... [3, т. 2, 376].

Кружало листя в'ЯЛОГО,
На досвітку опАЛОГО [12, 58].

Суголосся увиразнюється ритміко-інтонаційними засобами, при цьому ознака епітетної структури виокремлюється, отримує додаткову експресію.

Метафонічні епітетні структури передбачають в основі своєї звукової організації "антиінерційний звуковий повтор, що протистоїть еквіфонічному ... повтору, покликаний підірвати одноманітну звукову течію мовлення і спровокувати ефект активного ритмічного і семантичного взаємодображення мовленнєвих одиниць" [1]. Звукова інверсія, що складає основу метафонії, об'єднує окремі компоненти в єдність, а також виконує мнемонічну функцію. В епітетній структурі М. Волошина "туМАнах пАМяти" [3, т. 1, 48] метафонічний повтор поєднує означувану й означальну частини епітетної структури, замикаючи їх у своєрідне кільце: МА — АМ. Такий прийом передає стан ліричного героя, який подумки повертається в минуле і прагне "Всю цепь промчавшихся мгновений / ... снова воссоздать" [3, т. 1, 1]. Інверсійне розташування звуків у звукосполуках епітетної структури "обМАНным сНАМ" [3, т. 1, 126] фонічно створює ефект обманених очікувань і підкреслює семантику ознаки "обМАНным".

Несподіваність, художню свіжість ознаки увиразнює метафонія в епітетних структурах "ХОЛОдок вОЛОХатий" [12, 217], "гАРячий РАнок" [12, 87] (ознака "прохолодний" була б більш очікуваною й звичною). В епітетних структурах В. Свідзінського "ХмуРО гОРбатіють" [12, 321] і М. Волошина "иЗОгнутой лОЗы" [3, т. 1, 208] хізматичне розташування звуків асоціативно увиразнює образи, створює враження чогось неупорядкованого, нерівного, оберненого.

Метафонія "як засіб переборення несумісності" [1] здатна фонічно об'єднувати антиномічні поняття в цілісній епітетній структурі. В епітетній структурі М. Волошина "тУСКЛый ЛОСК" [3, т. 1, 249] відбувається поєднання понять, що характеризуються антиномічними якостями — наявністю блиску і його відсутністю. Об'єднання цих якостей розширює асоціативне поле епітетної структури і сприяє створенню яскравого образу.

Метафонічний повтор динамізує мовлення, передає експресію ритму. В епітетних структурах В. Свідзінського "РАПгом сПАхнула широко" [12, 77] і М. Волошина "суРОВые ПОРывы" [3, т. 2, 320] метафонія увиразнює раптовість, нерівномірність дії. Метафонічний повтор в епітетній структурі В. Свідзінського "ОКеані КОлихкім" [12, 93] асоціативно відтворює динаміку хвиль і стає експресивним засобом творення звукообразу.

Евфонічні прийоми організації епітетних структур у поетичних творах М. Волошина і

В. Свідзінського діють як активні засоби емпатизації тексту, забезпечують епітетним структурам фонічно-смыслову цілісність, виразність, актуалізують смыслові нюанси якостей, розширюють асоціативне поле ознаки, підсилюють лейтмотивне звучання поетичного твору і сприяють творенню звукообразів.

Функціональні можливості евфонії в епітетній структурі широкі і різноманітні. Однею з найважливіших функцій евфонічної організації епітетної структури є здатність до актуалізації внутрішніх смислів і забезпечення епітетній структурі формально-смыслові цілісності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Векшин Г. В. Фоностилистика текста : звуковой повтор в перспективе смыслообразования : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" [Электронный ресурс] / Векшин Георгий Викторович ; РУДН. — М., 2006 — 47 с. — Режим доступа: <http://dlib.rsl.ru/rsl01003000000/rsl01003290000/rsl01003290923/rsl01003290923.pdf>.
2. Волковинський О. Поетика епітета : монографія / Олександр Волковинський. — Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2011 — 350 с.
3. Волошин М. Собрание сочинений : в 10 т. / сост. и подгот. текста В. П. Купченко, А. В. Лаврова; коммент. В. П. Купченко / Максимилиан Волошин. — М. : Эллис Лак, 2000 — 2010.
4. Гончаров Б. П. Звуковая организация стиха и проблемы рифмы / Б. П. Гончаров. — М. : Наука, 1973. — 276 с.
5. Грабовецька О. С. Епітетна конструкція у художньому перекладі (на матеріалі української та англійської мов) : дис. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / Грабовецька Ольга Сергіївна. — Львів, 2003. — 200 л. — Бібліогр.: л.176—200.
6. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика / В. М. Жирмунский. — Л. : Наука, 1977. — 408 с.
7. Иванова М. М. Эпитет в сатирической публицистике XIX в. (на материале литературных и политических памфлетов П.-Л. Курье) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 "Романские языки" / М. М. Иванова. — М., 1970. — 25 с.
8. Ковалев Ю. В. Фоносемантические ореолы эпитетов русского литературного языка / Ю. В. Ковалев // Теория и практика преподавания русской словесности : сб. научно-методических статей. — Выпуск 3. — М. : Духовное возрождение, 1996. — С. 68 — 76.
9. Костецкий А. Г. Материальная природа поэтического текста и его восприятие / А. Г. Костецкий // Лингвистика и поэтика. — М. : Наука, 1979. — С. 200—206.
10. Онопрієнко Т. М. Епітетні конфігурації в прозі "потоків свідомості" В.Фолкнера [Електронний ресурс] / Т. М. Онопрієнко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2004. — № 17. — С. 276—279. — Режим доступа: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/2137>.
11. Павшук А. В. Языковая природа и функции эпитета в художественном тексте (на материале романа Асорина "Воля") : дис. ... канд. филол. наук. : спец. 10.02.05 "Романские языки" / Павшук Анна Владимировна. — М., 2007. — 198 с.
12. Свідзінський В. Є. Твори : у 2 т. / вид. підготувала Елеонора Соловей / В. Свідзінський. — К. : Критика, 2004. — Т. 1. Поетичні твори. — 584 с.
13. Тарасов Л. Ф. Поэтическая речь (типологический аспект) / Л. Ф. Тарасов. — Харьков : Вища школа, 1976. — 140 с.
14. Турсунова Л. А. Структурные типы и стилистические функции эпитета в языке английской художественной литературы XX века : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Турсунова Лариса Арамовна. — М., 1974. — 23 с.
15. Холшевников В. Е. Основы стиховедения : Русское стихосложение / В. Е. Холшевников. — Изд. 4, испр. и доп. — СПб. : Филол. факультет СПбГУ ; М. : ACADEMIA, 2002. — 208 с.